

**BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ KONFERANSLARI VE
SAĞLIK: COP27, COP28 VE COP29’UN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ**
**UNITED NATIONS CLIMATE CHANGE CONFERENCES AND HEALTH: AN
OVERVIEW OF COP27, COP28 AND COP29**

Dr. Gül MERSİNLİOĞLU SERİN

T.C. Sağlık Bakanlığı, gul.mersinlioglu@saglik.gov.tr, orcid.org/0000-0001-8172-0429

Makale Gönderim-Kabul Tarihi (04.12.2024-30.04.2025)

Öz

21’inci yüzyılın en büyük felaketi ve en büyük fırsatı olarak değerlendirilen iklim değişikliği, küresel sağlık gündeminde önemli bir yer edinmiştir. Uluslararası alanda iklim değişikliği konusunda en yüksek karar alma organı olan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) Taraflar Konferansı (COP), iklim değişikliğinin insan sağlığı üzerindeki derin etkilerini giderek daha fazla kabul eden ve küresel eylem için kritik bir platform olarak hizmet etmektedir. COP27, COP28 ve COP29’da sağlık önemli bir gündem maddesi olarak öne çıkmış, ancak sağlık eylemleri açısından COP27 diğer sektörlerin gerisinde kalırken, COP28 önemli bir dönüm noktası olmuş ve COP29 ise beklentilerin altında kalmıştır. Fakat küresel iklim sağlığı politikaları açısından bu konferanslarda irdelenmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Bu çalışma, COP27, COP28 ve COP29’un küresel sağlık eylemlerini değerlendirmek, birtakım öneriler sunmak ve konu hakkında yapılacak çalışmalara katkı sağlamak amacıyla planlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: iklim değişikliği, sağlık, iklim politikaları

Abstract

Climate change, regarded as both the greatest disaster and the greatest opportunity of the 21st century, has gained significant prominence on the global health agenda. As the highest decision-making body on climate change, the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) Conference of the Parties (COP) serves as a critical platform for global action, increasingly recognizing the profound impact of climate change on human health. Health has emerged as a key agenda item at COP27, COP28, and COP29, though in terms of health actions, COP27 lagged behind other sectors, COP28 marked a significant turning point, and COP29 fell short of expectations. This study aims to assess the global health actions taken during COP27, COP28, and COP29, provide recommendations, and contribute to ongoing research in this field. Nevertheless, there are key aspects that need to be addressed in these conferences concerning global climate health policies. This study is designed to assess the global health actions discussed during COP27, COP28, and COP29, offer recommendations, and contribute to future research in this field.

Keywords: climate change, health, climate policies

GİRİŞ

Küresel sağlığın en büyük tehdidi ve en büyük fırsatı olarak görülen iklim değişikliği küresel gündemin ilk sıralarında yerini almaktadır (WHO, 2021a). İklim değişikliği ülkelere ciddi ekonomik, fiziksel ve psikolojik zorluklar dayatmaktadır. İklim değişikliği; solunum ve kardiyovasküler hastalık insidansında artışa, aşırı hava olaylarına bağlı ölümlere, gıda ve beslenme güvensizliğine neden olmakla birlikte suyla bulaşan hastalıklar ve diğer bulaşıcı hastalıklar ve ruh sağlığı bozuklukları gibi sağlık sorunlarını artırarak veya derinleştirerek küresel sağlığı tehdit etmektedir (Irmak ve Mersinlioğlu Serin, 2023).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Genel Direktörü Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus ile UNFCCC Genel Sekreteri Simon Stiell'in açıklamalarında, iklim değişikliği sağlık için “kırmızı kod” ve “kırmızı alarm” olarak ifade edilmekte; acil eyleme geçilmesi gereken bir kriz olarak değerlendirilmektedir (UNCTAD, 2021; Global Citizen, 2022).

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) 2022 raporu, ekosistem çöküşleri, türlerin yok oluşu, sıcak hava dalgaları ve sellerin artan sıklığı gibi iklim tehditlerinin, dünya üzerindeki yaşamın geleceğini karanlık bir şekilde şekillendirdiğini vurgulamaktadır (IPCC, 2022). Bu tehlikeler, yalnızca çevresel tahribatla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda artan morbidite ve mortalitenin doğrudan ve dolaylı etkileriyle, fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarını derinlemesine etkileyerek insanlık için kapsamlı bir tehdit oluşturmaktadır.

İklim değişikliğine karşı azaltımı, uyumu ve finansmanı sağlamak amacıyla imzalanan UNFCCC'ye 196 ülke taraf olmuştur (IPCC, 2022a). 2015'te kabul edilen ve 2016'da yürürlüğe giren bu anlaşmaya göre Tarafların, küresel ortalama sıcaklık artışı 1,5°C'de sınırlandırılmalıdır. Bunu sağlamak için ülkelerin, 21'inci yüzyılın ikinci yarısına kadar emisyonlarını azaltması ve sera gazlarını dengelenmesi hedeflenmiştir. Anlaşmaya göre ülkelerin, küresel ısınmayı azaltmak ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerini en aza indirmek için bir plan ortaya koyması ve Ulusal Katkı Beyanlarını (NDCs) düzenli olarak UNFCCC Sekretaryasına raporlaması gerekmektedir (UNFCCC, 2022a).

UNFCCC Taraflar Konferansı (Conference of the Parties/COP), her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen ve iklim değişikliği konusunda küresel düzeydeki en üst karar alma mekanizmasıdır. COP toplantılarında, Birleşmiş Milletler temsilcilerinin eylem çağrıları iklim taahhütlerinde karşılık bulmaktadır. Finans, enerji, sanayi, ulaştırma, binalar ve kentsel dönüşüm, atık yönetimi, yutak alanlar, tarım ve çevre gibi başlıklar, müzakerelerin ana gündem maddelerini oluşturmaktadır. “Sağlık” ise genellikle tali bir konu olarak yan etkinlik programlarında ele alınmaktadır (Moosmann vd., 2021).

COP toplantılarında DSÖ, sağlık konusuna dikkat çeken bir BM uzman kuruluşu olarak iklim ve sağlık konusunu merkezine alan bir amiral gemisi rolü üstlenmektedir. Fakat DSÖ, COP mekanizmasında doğrudan bir sağlık otoritesi olarak yer almamakta; iklim değişikliği ve sağlık konusunda uluslararası uzmanların katılımlarıyla çeşitli programlar düzenlemektedir (WHO, 2021b). 2021 yılında Glasgow'da gerçekleştirilen COP26, sağlık konusunun şimdiye kadar hiç olmadığı kadar gündeme geldiği bir toplantı olmuştur. Bu durum, Paris Anlaşması sonrasında devletlerin güncellenmiş Ulusal Katkı Beyanlarını sundukları ilk toplantı olmasının yanı sıra, COVID-19 pandemisinin küresel sağlığı ön plana çıkarmasıyla ilişkilendirilmektedir. COP26'da 50 ülke, iklime dayanıklı ve sürdürülebilir sağlık sistemleri kurma taahhüdünde bulunmuş ve 2050 yılına yönelik sağlıklı bağlantılı iklim hedefleri belirlemiştir (WHO, 2021c). COP26'da başlatılan İklim ve Sağlık Dönüştürücü Eylem İttifakı (ATACH), iklime dayanıklı, düşük karbonlu ve sürdürülebilir sağlık sistemlerinin oluşturulmasını desteklemek amacıyla kurulmuştur. ATACH, Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlediği sağlık hedeflerinin gerçekleştirilmesini sağlamak ve iklim

değişikliği ile sağlık arasındaki bağlantıyı ulusal, bölgesel ve küresel politikalara entegre etmek için iş birliğini teşvik etmektedir. Bu girişim, sağlık alanındaki taahhütlerin finansmanını sağlamak, tedarik zincirlerini iyileştirmek ve iklim eylemi ile beslenme konularındaki fırsatları ve zorlukları ele almak üzere Taraflar arasında üst düzey karar vericileri bir araya getirmektedir (WHO, 2022a).

COP konferanslarının sonuçları ve yarattığı ivme, Paris Anlaşması çerçevesinde küresel dayanışma ve cesur eylem çağrısını yeniden vurgulamış; ülkelerin taahhütlerini somut adımlara dönüştürdüğü yeni bir icraat dönemini başlatmıştır. Özellikle COP27 ve COP28, ev sahibi ülkelerin coğrafi konumu nedeniyle, iklim değişikliğinden en ağır şekilde etkilenen Afrika ve Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki sağlık krizlerini küresel sorumluluk ve harekete geçme gerekliliği bilinciyle odağına almıştır.

COP27, COP28 ve COP29'un sağlık kapsamı incelendiğinde, sağlığın ana müzakerelerde ele alınmadığı bir önceki konferanslarda olduğu gibi DSÖ'nün etkinlik programı, bazı ülkelerin etkinliklerinin bir konusu veya sağlık eylemine yönelik taahhütleriyle sınırlı kalmıştır (WHO, 2021b; COP28, 2024). Bununla birlikte, COP28, COP tarihindeki bazı ilklere imza atarken; COP29, beklentilerin altında kalarak konferansların iklim sağlığı politikalarının retoriği haline geldiği bir platform olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, COP27, COP28 ve COP29 konferanslarının küresel iklim eyleminde sağlık gündemini incelemeyi, iklim değişikliğine yönelik sağlık politikalarının oluşum süreçlerine kanıt sunmayı, küresel iklim sağlığı eylemlerinde ele alınması gereken hususlar hakkında önerilerde bulunmayı ve bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

COP27 ve Sağlık

COP27, 6-18 Kasım 2022 tarihlerinde "Uygulama İçin Birlikte" temasıyla Mısır'ın Şarm El-Şeyh kentinde gerçekleştirilmiştir. İki hafta süren bu konferansta finans, bilim, gençlik ve gelecek nesil, dekarbonizasyon, adaptasyon ve tarım, cinsiyet, su, iklimi güçlendirme eylemi, sivil toplum, enerji, biyoçeşitlilik ve çözümler gibi konular tematik günlerde ele alınmıştır (COP27, 2022). COP27, uyumlu, işbirlikçi ve etkili eylemlerle iklim krizinin üstesinden gelmek için en üst düzey politik iradeyi bir araya getirerek sağlık, finans, uyum ve dayanıklılık konularını ön plana çıkarmıştır. Ancak, COP27'de "sağlık" ne bir tematik gün konusu olmuş ne de ana müzakere başlıkları arasında yer almıştır.

COP27'de sağlık konusunu gündeme taşıyan tek BM ihtisas kuruluşu, sağlık ve çevre ilişkisini vurgulayan ve sağlık içeriğinin müzakerelere dahil edilmesini sağlamak için kritik bir rol üstlenen Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) olmuştur. DSÖ, özel bir sağlık pavilyonunda, iklim değişikliği ile sağlık arasındaki etkileşimi ele alan 40'tan fazla yan etkinlik düzenleyerek, küresel sağlık topluluğu ve diğer paydaşları bir araya getirmiş ve iklim değişikliğine yönelik uyum ve adaptasyon stratejilerinin sağlık üzerindeki olumlu etkilerini, ilgili kanıtları, girişimleri ve çözüm önerilerini kapsamlı bir şekilde tartışmıştır (WHO, 2022a).

DSÖ'nün COP27 gündemi, iklim değişikliğinin bedensel ve ruhsal sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini toplumun her kesimini kapsayacak şekilde ele almıştır. Ayrıca, insan, hayvan ve çevre sağlığını bir bütün olarak değerlendiren "Tek Sağlık" yaklaşımını ön plana çıkarmıştır. DSÖ, iklim değişikliğine karşı en savunmasız ve kırılgan grupları ve sektörleri hedef alarak, uluslararası girişimler ve üst düzey karar alıcılarla iş birlikleri geliştirilmesini teşvik etmiştir. Bunun yanı sıra, en iyi uygulama örnekleri ve vizyoner bir çözüm olarak iklim klinikleri gibi konuları da gündeme getirmiştir (WHO, 2022a). Gündem maddelerinde dikkat çeken bir diğer önemli nokta, iklim değişikliği ile "mücadele" kavramının yerine, sağlık sistemlerinin uyum ve azaltım stratejileri doğrultusunda hazırlık ve yanıt kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik politikaların ön plana

çıkmasıdır. Bu yaklaşım, iklim değişikliğine karşı daha sürdürülebilir ve etkili bir sağlık altyapısı kurmayı hedeflemektedir. Öte yandan, DSÖ COP27 için bir “Kayıp ve Hasar Politika Özeti” hazırlamıştır (WHO, 2022c). Bu özetle, atmosferdeki değişikliklerin arttığı, iklim değişikliğinin hafifletmeyeceğimiz veya uyum sağlayamayacağımız olumsuz etkilerinin olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, ekonomik olmayan kayıpların, ekonomik kayıplardan daha maliyetli ve telafisi zor olacağı belirtilmiştir. İklim değişikliği aşırılıkları ve olaylarından kaynaklanan ekonomik olmayan kayıp ve zararların sağlık sektörüne getirdiği yükün artacağı ifade edilmiştir. Kaçınılmaz ve büyük ölçekli sağlık etkilerinin sonuçlarını tahmin etmek, çözümlemek ve strateji haline getirmek için yeni bir çerçeveye ihtiyaç duyulduğu da vurgulanmıştır.

Bunun yanı sıra, iklim değişikliğiyle ilişkili kayıp ve hasarın, akut sağlık acil durumlarının ötesinde, yavaş başlayan fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarına yol açacağı belirtilmektedir. Aynı özetle, sağlık sektörü tarafından ihtiyaç duyulan kayıp ve hasar konusuna dair bir dizi politika önerisi de sunulmuştur. Bu önerilere göre, COP25’te başlatılan ve teknik uzman grubundan oluşan Santiago Ağı’nın aktif kullanılması tavsiye edilmektedir. Ayrıca, DSÖ Acil Durum Hazırlığı Çerçevesi ile DSÖ Sağlık ve Acil Durum ve Afet Risk Yönetimi Çerçevesi kapsamında daha kapsamlı bir finansmanın oluşturulması, kapasitenin güçlendirilmesi, veri raporlamanın iyileştirilmesi ve veri değerlendirmesinin geliştirilmesi önerilmektedir. Bu tavsiyeler, aynı zamanda Evrensel Sağlık Kapsayıcılığı (UHC) hedefine ulaşmada daha güçlü iklim politikalarının oluşturulmasını ve iklime dayanıklı kalkınmayı destekleyecektir (WHO, 2022c).

Bununla birlikte, COP27’de önemli bir kazanım olarak değerlendirilen “Şarm El-Şeyh Uygulama Planı”nın kabul edilmesidir (UNFCCC, 2022b). Bu plan, iklim değişikliğinin insanlığın ortak bir endişesi olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca, plan; temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkına, sağlık hakkına, eğitimin rolüne, gıda üretim sistemlerine, biyolojik çeşitliliğin korunmasına, suyun önemine, sera gazı emisyonlarının azaltılmasına ve erken uyarı sistemleri ile sera gazı konsantrasyonu izlenmesine vurgu yapmaktadır. Planda en dikkat çeken konu ise “Kayıp ve Hasar Fonu”nun kabul edilmesidir. Bu fon, iklim değişikliği nedeniyle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin maruz kaldığı kayıp ve hasarları önlemek ve en aza indirmek amacıyla finansman düzenlemeleri oluşturma kararını içermektedir (UNFCCC, 2022b). Buna göre, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine karşı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kayıp ve hasarını desteklemek için özel bir finansman kaynağı oluşturulmuştur. Ancak, fonun kimin tarafından yönetileceği, kimin ne kadar katkı sağlayacağı ve nasıl uygulanacağı gibi soruların yanıtları henüz belirlenmemiştir (Wyns, 2022). Kayıp ve Hasar Fonu, gelişmekte olan ülkeler için amacına uygun bir finansman kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Fonun detayları henüz netlik kazanmamış olsa da, sağlık sistemlerinin bu fondan faydalanabilmesi için DSÖ’nün çağrıda bulunması önemli bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Bir diğer önemli gelişme, COP27’de sağlık özelinde çok paydaşlı ve çok sektörlü küresel bir yapı olan “İklim Eylemi ve Beslenme Girişimi”nin başlatılmasıdır (WHO, 2022d). Bu girişim, beslenme ve iklim değişikliği arasındaki çift yönlü ilişkideki kritik bağlantıyı vurgulamaktadır. Sürdürülebilir ve sağlıklı beslenmenin sağlanmasını amaçlayan bu girişim, açlık ve yetersiz beslenmenin sona erdirilmesinin yalnızca gıda sistemlerine değil, aynı zamanda sağlık, sosyal koruma, su, sanitasyon ve hijyen sistemlerine de bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Girişim, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 2, 3 ve 13’e ulaşılmasına katkı sağlamakta olup, Mısır’ın COP27 Başkanlığı liderliğinde, DSÖ, BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), diğer BM kuruluşları ve Gelişmiş Beslenme İçin Küresel İttifak (GAIN) iş birliğiyle başlatılmıştır (WHO, 2022d).

COP27'nin Sağlık Taahhütleri

İklim krizine karşı insan sağlığını, güvenliğini ve refahını korumak, ayrıca sağlık sistemlerini güçlendirmek amacıyla UNFCCC (Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi) kapsamında iklim değişikliği çalışmaları, uyum (adaptation) ve azaltım (mitigation) olmak üzere iki ana kategoride planlanmaktadır. Azaltım çalışmaları, atmosferdeki sera gazlarının seviyelerinin düşürülmesine yönelik faaliyetleri kapsarken; uyum çalışmaları, iklim değişikliğinden etkilenmesi öngörülen ekolojik ve insani sistemlerin sağlık bir şekilde sürdürülebilmesi için nasıl yanıt verileceği üzerine odaklanmaktadır (Schneider vd., 2009).

Artan sağlık tehditlerine karşı, sağlık sektörü ile diğer sektörlerin uyum sağlama çabaları hayati bir önem taşımaktadır. UNFCCC'ye Taraf Devletlerin NDC'leri (Ulusal Katkı Beyanları) incelendiğinde, sağlık sektörünün, genellikle uyum çalışmalarında önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Sağlık sektörünün küresel emisyonlara katkısı %4-5 arasında olup, bu oran, sağlık sektörünün azaltım çalışmalarındaki payını göstermektedir (Tennison vd., 2021). Bu bağlamda, sağlık sektörüne ilişkin NDC'lerin büyük ölçüde uyum çalışmalarına odaklandığı anlaşılmaktadır. Paris Anlaşması çerçevesinde, bu taahhütlerin eyleme dökülmesi, yasal olarak bağlayıcı bir çerçeve sağlamaktadır; ancak, NDC'lerin içeriğinin hazırlanması ve yazılması, ülkelerin inisiyatifindedir. NDC'ler, her beş yılda bir sunulmakta ya da yıllık olarak güncellenmektedir (UNFCCC, 2022a).

COP26'da 51 ülke sağlık taahhüdünde bulunmuşken, COP27'den itibaren ek olarak 11 ülke katılmış ve toplamda 62 ülke sağlık taahhüdünde bulunmuştur (WHO, 2021c; Blom vd., 2022). Bu taahhütler, bireysel, toplumsal ve gezegensel sağlığı iyileştirme amacı güderken, 2030 ile 2050 yılları arasında değişen zaman dilimlerine yayılmaktadır. COP27'nin sağlık taahhütleri; "İklimle Dayanıklı Sağlık Sistemleri" (61 ülke), "Düşük Karbonlu Sürdürülebilir Sağlık Sistemleri" (56 ülke) ve "Net Sıfır" (22 ülke) olarak belirtilmiştir. Buna karşın, COP26'da elde edilen ivmenin, COP27'de aynı düzeyde sağlanamadığı değerlendirilmektedir.

COP 28 VE SAĞLIK

COP28, 30 Kasım-12 Aralık 2023 tarihlerinde, "Birleşme, Harekete Geçme ve Teslim Olma Zamanı" temasıyla Birleşik Arap Emirlikleri'nin Dubai kentinde, 70.000'in üzerinde katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. İki hafta süren COP28 gündeminde; "Dünya İklim Zirvesi", "Sağlık/Yardım, İyileşme ve Barış", "Finans/Ticaret/Cinsiyet Eşitliği/Sorumluluk", "Enerji ve Sanayi/Adil Geçiş/Yerli İnsanlar", "Çok Düzeyli Eylem, Kentleşme ve Yapılı Çevre/Ulaşım", "Dinlenmek", "Gençlik, Çocuklar, Eğitim ve Yetenekler", "Doğa, Arazi Kullanımı ve Okyanuslar", "Gıda, Tarım ve Su", ve "Nihai Müzakereler" gibi tematik alanlar yer almıştır. Ayrıca, "Finans", "Ön saftakiler", "Topluluklar", "Kapsayıcılık", "Teknoloji" ve "Yenilik" gibi kesişen temalar da gündemde ele alınmıştır. 30 Kasım 2023 tarihinde Devlet Liderleri düzeyinde üst düzey açılış yapılmış, 1-2 Aralık 2023 tarihlerinde ise Dünya İklim Eylemi Zirvesi gerçekleştirilmiştir (COP28, 2024).

COP28, sağlık özelinde birçok önemli ilke ev sahipliği yapmıştır. Bunlardan ilki, Dünya İklim Eylem Zirvesi'nde duyurulan "İklim ve Sağlık Çözümlerinin Finansmanı için Yol Gösterici İlkeler"dir. Bu Yol Gösterici İlkeler, sağlığı iyileştirmek amacıyla sera gazı emisyonlarını hızla azaltmayı, insanları sağlığa yönelik iklim risklerinden korumayı ve dirençli, çevresel olarak sürdürülebilir sağlık sistemleri inşa etmeyi hedefleyen bir finansman vizyonu oluşturmuştur. İklim değişikliği ile ilgili endişeleri ele alan bu dokuz yeni ilke, bağışçılar ve çok taraflı kalkınma bankaları dahil olmak üzere 41 kuruluş tarafından onaylanmış ve bu kuruluşlar, iklim ve sağlık için 1 milyar dolarlık yeni finansman taahhütlerinde bulunmuşlardır (WHO, 2024). Bu, şu anda çok taraflı iklim finansmanının sadece %0.5'ini alan sağlık sektörünün iklime duyarlı hastalıklar ve aşırı iklim olaylarından kaynaklanan sağlık risklerine yönelik eylem hızında önemli bir katalizör etkisi

yaratacaktır. Ayrıca, bu durum, kalkınma bankalarının sağlık portföylerinin iklime dayanıklı hale gelmesini sağlayarak çözüm sağlayıcılar, yenilikçiler ve yatırımcılar için fırsatlar sunacaktır.

İkincisi, 3 Aralık 2023 tarihi, COP28'de “Sağlık Günü” olarak belirlenmiş olup, gün boyunca devlet temsilcileri, devlet dışı aktörler, üniversiteler, iklim ve sağlık profesyonelleri, sivil toplum örgütleri, gençlik temsilcileri ve iş dünyasından çok çeşitli aktörlerin katılımıyla iklim ve sağlık odağında üst düzey toplantılar ve birçok yan etkinlik gerçekleştirilmiştir (COP28, 2024). COP tarihinde ilk kez gerçekleştirilen “Sağlık Günü”, iklim değişikliği ve insan sağlığı arasındaki kesişimin giderek daha fazla kabul gördüğünü vurgulamaktadır. Sağlık Günü etkinlikleri, şu beş ana odağı kapsamaktadır (COP28, 2024):

- İklim değişikliği ve insan sağlığı arasındaki kanıt temelinin ve net etki yollarının gösterilmesi,
- İklim eylemi için sağlık argümanlarına ve azaltımın sağlıkta ortak faydalarına teşvik edilmesi,
- Sağlık sistemlerinin iklim direncinin güçlendirilmesi için ihtiyaçların, engellerin ve en iyi uygulamaların vurgulanması,
- İklim değişikliğinin insan sağlığı üzerindeki etkilerini ele almak için uyum önlemlerinin belirlenmesi ve ölçeklendirilmesi (Tek Sağlık dahil),
- Sağlık, yardım, iyileşme ve barışın kesiştiği noktada harekete geçilmesi.

Üçüncüsü ise Sağlık Günü'nde ilk kez Sağlık Bakanları Toplantısı gerçekleştirilmiş ve bu toplantıda “İklim ve Sağlık Bildirisi” kabul edilmiştir.

COP28'in Sağlık Taahhütleri

COP28'de kabul edilen İklim ve Sağlık Bildirisi, 149 ülke tarafından imzalanarak, sağlıklı iklim eyleminin merkezine yerleştirmeyi ve iklime dirençli, sürdürülebilir ve hakkaniyetli sağlık sistemlerinin geliştirilmesini desteklemeyi amaçlamaktadır (COP28, 2024). Bildirinin temel ilkeleri arasında sağlık konularının entegrasyonu, eşitlik ve adalet, toplum katılımı ve güçlendirme ile disiplinler arası iş birliği yer almaktadır. Bildiride, iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerinden duyulan ciddi endişeye değinilmekte ve azaltım ile uyum eylemlerinden elde edilecek sağlık kazanımlarını en üst düzeye çıkaracak politikaların önemine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca, iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerinin kötüleşmesini önlemek için etkin politikaların hayata geçirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu bağlamda, bildiri sağlıkla ilgili hususların iklim politikalarına entegre edilmesi yönünde atılmış önemli bir kilometre taşı niteliğindedir. (Smeeth ve Haines, 2023). Fakat bildiride, sera gazı emisyonlarında derin, hızlı ve sürekli azaltım ihtiyacına atıfta bulunulmasına rağmen fosil yakıtlardan hiç bahsedilmemektedir. COP28'e hem başkanlık hem de ev sahipliği yapan ve dünyanın en büyük fosil yakıt üreticilerinden biri olan Birleşik Arap Emirlikleri, iklim sağlığı eylemlerinde azaltımdan ziyade uyum üzerinde önemle durmaktadır (The Lancet, 2023). Bunun yanında, Paris Anlaşması hedeflerine ulaşmak ve fosil yakıtların yakılmasından kaynaklanan hava kirliliği nedeniyle ölümlerin ve ciddi sağlık sorunlarının önüne geçmek için fosil yakıtların aşamalı olarak kullanımdan kaldırılması ihtiyacına değinilmemesi dikkat çekmektedir.

Bunların yanı sıra, COP28'de Taraflar arasında Kayıp ve Zarar Fonunun işler hale getirilmesine yönelik tarihi bir anlaşma imzalanmış ve fon faaliyete geçmiştir. Bu fon, COP27 sırasında üzerinde mutabakata varılarak oluşturulmuş olup, iklim değişikliğinin etkilerine karşı savunmasız olan gelişmekte olan ülkelerin yaşadığı kayıp ve hasarların telafi edilmesi amacı taşımaktadır (COP28, 2024).

COP28'de ayrıca, İklim ve Sağlık Çözüm Alanı (Climate and Health Solutions Space) başlatılmıştır. Bu alanda, finans liderleri tarafından belirlenen finans ilkeleri doğrultusunda, iklim-sağlık eylemlerini harekete geçirecek 20 ila 30 arasında teklif sergilenmiştir. COP28 ve G20, küresel önceliklere ilişkin koordineli bir sağlık müdahalesi için ortak bir vizyon belirlemişlerdir. Bunun yanı sıra, ilaç ve tıp teknolojisi sektörünün yarısından fazlasını kapsayan işletmeler, "Sıfıra Kadar Yarış" kampanyası çerçevesinde 2050 yılına kadar net sıfır emisyonu ulaşmayı taahhüt etmişlerdir. Bu taahhüt, 78 özel sağlık kuruluşunun katılımıyla gerçekleşmiştir (WMO, 2024).

COP29 VE SAĞLIK

COP29 11-22 Kasım 2024 tarihlerinde "Yeşil Bir Dünya İçin Dayanışma İçinde" temasıyla Azerbaycan'ın Bakü kentinde 196 ülkeden yaklaşık 76 bin katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. 18 Kasım tarihinde ise "İnsani Kalkınma / Çocuklar ve Gençler / Sağlık / Eğitim Günü" tematik bir odak olarak ele alınmıştır. Bu tematik günde, Dünya Bankası, BM kuruluşları ve uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından iklim değişikliği ve sağlık konularında çeşitli etkinlikler düzenlenmiştir (COP29, 2024).

Azerbaycan Hükümeti tarafından başlatılan "İklim Dirençli İnsani Gelişim İçin Bakü Girişimi", iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle mücadelede insanların ve toplulukların direncini artırmayı hedefleyen küresel bir girişimdir. Bu girişim, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, iklim değişikliği kaynaklı sağlık, eğitim, gıda güvenliği ve sosyal eşitsizlik gibi sorunlarla başa çıkmak için stratejik bir yaklaşım benimsemektedir. Girişim, iklim direncini artırmak, sosyal ve ekonomik kalkınmayı desteklemek, toplum temelli çözümler geliştirmek, iklim dostu politikalara yatırım yapmak ve sağlık ile iklim eylemleri arasındaki bağlantıyı güçlendirmek gibi hedefler belirlemiştir. Özellikle sağlık politikalarının iklim eylemleriyle entegrasyonu vurgulanarak, iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla hava kirliliği, sıcak hava dalgaları ve su kaynaklarıyla ilgili sağlık risklerine karşı önlemler alınmasının önemi üzerinde durulmaktadır (COP29, 2024).

DSÖ, sağlık pavilyonunda sağlık ve hakkaniyetin iklim müzakerelerinin merkezine yerleştirilmesini amaçlayan zengin bir etkinlik programı sunmuş ve küresel sağlık camiasını ile çeşitli sektörlerdeki kilit paydaşları bir araya getirmiştir. Sağlık pavilyonunda, bölgeler, sektörler ve topluluklar arasında iklim değişikliğiyle mücadelenin sağlık açısından faydalarını en üst düzeye çıkarmak amacıyla kanıtlar, girişimler ve çözümler ele alınmıştır.

Bununla birlikte DSÖ, COP29 için bir İklim Değişikliği ve Sağlık Özel Raporu hazırlamıştır. Bu raporda, COP29'un sağlık eylemlerine yönelik kanıta dayalı politikalarla ilgili önemli tavsiyelere yer verilmiştir. DSÖ, raporunda iklim eylemi için sağlığı, "insan, yer ve gezegen" üçlüsünde belirleyici bir argüman olarak vurgulamaktadır (WHO, 2024). Buna göre,

İnsanlar (People): İklim değişikliği, sağlık, ekonomik ve ulusal güvenliği tehdit eden geniş çaplı sorunlara yol açmaktadır. Bu bağlamda, sağlıkta eşitlik, hakların korunması ve adil geçiş süreçlerinin önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca, sağlık iş gücünün etkin kullanımı ve dayanıklı sağlık sistemlerinin kurulması, insan odaklı çözümler için gerekli unsurlar olarak belirtilmektedir.

Yer (Place): Sağlık, şehirlerin çevresi ve doğa ile olan ilişkisiyle şekillenir. Şehirler, küresel emisyonların %70'inden sorumlu olup, sürdürülebilir şehir tasarımı, temiz enerji, ulaşım sistemleri ve doğal sistemlerin korunması, sağlık için büyük faydalar sağlayacaktır.

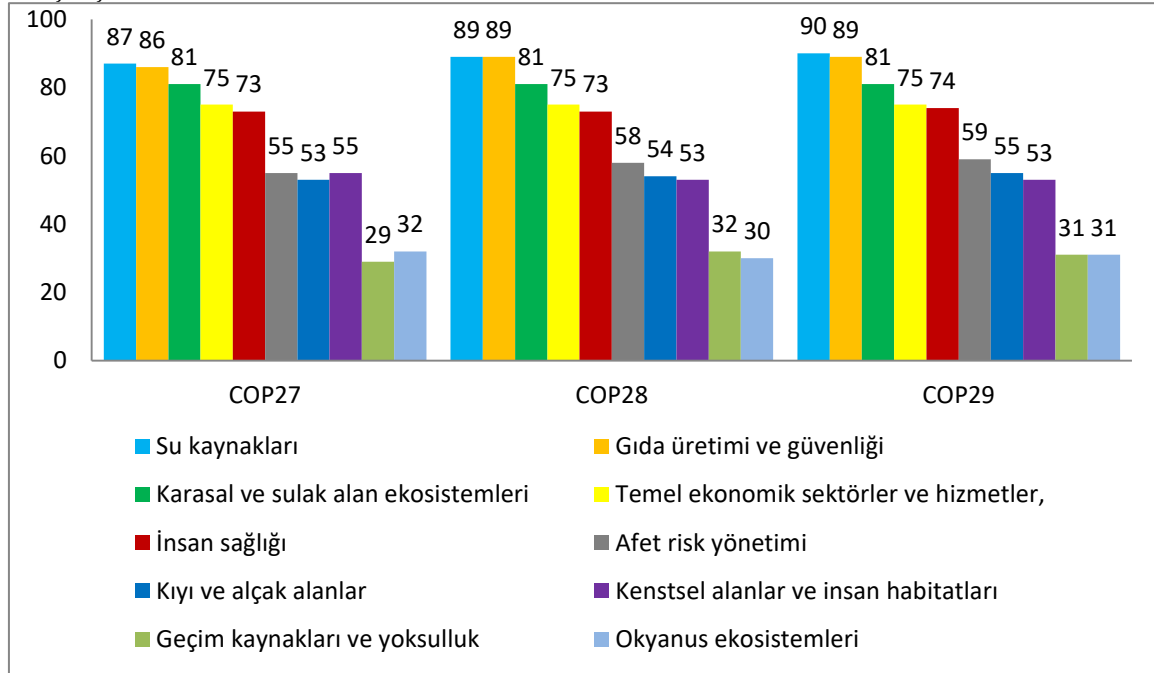
Gezegen (Planet): Ekonomik ve finansal sistemlerin, insan ve gezegen sağlığını destekleyecek şekilde yeniden yapılandırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Fosil yakıt sübvansiyonlarının kaldırılması, adil karbon fiyatlandırması ve finansmanın iklim ile sağlık eylemlerine yönlendirilmesi, milyonlarca hayatı kurtarabilir.

Bu özel rapor, iklim değişikliğiyle mücadelede sağlık ve refahın merkezi bir öneme sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu çabaların, insanların yaşam kalitesini iyileştirmek ve gezegeni korumak için kritik olduğu ifade edilmektedir. Eylemlerin temelinde, fosil yakıtlara olan bağımlılığın acilen sonlandırılması ve insan odaklı adaptasyon ile dayanıklılığın güçlendirilmesi gerekliliği yer almaktadır.

COP27, COP28 VE COP29'UN ULUSAL KATKI BEYANLARININ SEKTÖRLER ARASI KARŞILAŞTIRILMASI

Paris İklim Anlaşması kapsamında Tarafların Ulusal Katkı Beyanlarını (NDCs) incelendiğinde belirli uyum bileşenlerinin payı alanlar ve sektörler Grafik-1’de gösterilmektedir (UNFCCC, 2025). Buna göre, COP27, COP28 ve COP29 karşılaştırmalı verileri incelendiğinde, insan sağlığı alanının iklim değişikliğine uyum tartışmalarında istikrarlı bir şekilde yer almakla birlikte, diğer öncelikli temalara kıyasla sınırlı düzeyde ele alındığını göstermektedir. Üç konferans boyunca sağlık başlığının görünürlüğü yalnızca 73’ten 74’e yükselirken, su kaynakları (87’den 90’a) ve gıda üretimi ile besin güvenliği (86’dan 89’a) gibi doğrudan sağlıkla ilişkili alanlarda daha belirgin artışlar gözlemlenmiştir. Benzer şekilde, afet risk yönetimi alanında da görünürlük 55’ten 59’a çıkarak dikkat çekici bir ivme kazanmıştır (Grafik 1). Bu durum, iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerinin büyük ölçüde dolaylı alanlar üzerinden tartışıldığını ve insan sağlığına özgü, bütüncül bir politika çerçevesinin hâlâ gelişmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, sağlık konusu iklim uyum politikalarında yalnızca etkilenebilir bir alan olarak değil, aynı zamanda diğer tematik alanlarla kesişen ve onları şekillendiren temel bir bileşen olarak ele alınmalıdır.

Grafik 1. COP27, COP28 ve COP29’un Ulusal Katkı Beyanlarının Sektörler Arası Karşılaştırılması

Kaynak: UNFCCC, 2025

SONUÇ VE ÖNERİLER

COP27, COP28 ve COP29, iklime duyarlı sağlık tehditlerinin şimdiden yılda milyonlarca önlenebilir ölüme yol açtığını ve iklim değişikliğinin sağlık hakkını, sağlıklı bir çevreyi tehdit ederek ciddi verimlilik kayıplarına neden olduğunu güçlü bir şekilde vurgulamıştır.

COP27’de, iklim değişikliğinin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin göz ardı edilemez bir gerçek olduğu, küresel halk sağlığı, iklim değişikliği ve çevrenin birbirleriyle çift yönlü olarak bağlantılı olduğu, ayrıca iklim değişikliğinin sağlık etkilerinin ve risklerinin giderek daha karmaşık hale gelip yönetilmesinin zorlaştığı ifade edilmiştir. COP27, Paris Anlaşması’nın Taraflarının iklim eylemlerini uygulama taahhüdünü yerine getirebilmek ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’ne ulaşılabilir kılmak için uyum ve azaltım hedeflerinin sağlanması gerektiğini; ayrıca iklim değişikliğinin kayıp ve hasarını finanse etmek için gerekli mali gerekliliklerin yerine getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (COP27, 2022).

COP28’de sağlığın tematik bir gün olarak ele alınması ve Sağlık Bakanlarıyla gerçekleştirilen ilk üst düzey toplantıda ortak bir bildiri kabul edilmesi, iklim müzakerelerinde sağlığın konumunun ve öneminin arttığını göstermektedir. COP28, iklim ve sağlık açısından bir dönüm noktası olarak ülkeleri ve finans kuruluşlarını insan sağlığını iklim eyleminin merkezine yerleştirmek için harekete geçirmiştir. Geline nokta da sağlık taahhütleri çok değerli olsa da detaylar henüz ana hatlarıyla belirlenmemiştir. Bildiri, sağlıkla ilgili hususların iklim politikalarına dahil edilmesi yönünde atılmış önemli bir adım olmakla birlikte, sağlık hala ana müzakerelerin odağında yer almamaktadır. Ancak Sağlık Günü, fosil yakıtların aşamalı olarak terk edilmesi, karbon emisyonlarının azaltılması ve toplumların değişen gerçekliğe hızla adapte edilmesi için bir sıçrama tahtası olma potansiyeli taşımaktadır (COP28,2024).

COP27, COP28 ve COP29’da BM ve ilgili kuruluşlar, iklime dayanıklı, sürdürülebilir ve düşük karbonlu sağlık sistemlerinin oluşturulmasına ve güçlendirilmesine dikkat çekmiş olsa da, Tarafların iklim krizinin sağlık yanıtını, enerji, endüstri, ulaşım, tarım, su ve diğer sektörlerdeki etkileri kadar önceliklendiremediği sonucuna varılmaktadır. Oysa, IPCC’nin altıncı değerlendirme raporunda iklim değişikliğinin insan refahı için ciddi bir tehdit olduğu bilimsel kanıtlarla açıkça doğrulanmaktadır (IPCC, 2022b). Küresel dayanışmanın sağlanması, iklim krizinin sağlık etkilerinin bilimsel ve teknik analizlerinin güçlendirilmesi ve kanıta dayalı politika oluşturulması artık büyük bir aciliyet arz etmektedir (WHO, 2024b).

Genel olarak COP27, COP28 ve COP29’un sağlık sonuçları değerlendirildiğinde, iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkileri, nedenleri yerine semptomlarıyla ele alınmaktadır. Oysa, Paris Anlaşması’nda iklim değişikliğinin tehlikelerinin önlenmesi için acil önlem alınması gerektiği vurgulanmaktadır (UNFCCC, 2023). Diğer taraftan, iklim değişikliğinden kaynaklanan kayıp ve zararları ele almak amacıyla bir fon oluşturulması konusunda ilerleme kaydedilmiş olsa da, bu fonun nasıl kullanılacağı, kimlerin nasıl yararlanacağı ve hangi mekanizmaların kurulacağı konusunda henüz net bir açıklama yapılmamıştır. Bu fonun, gelişmiş ülkelerin diğer ülkelere yönelik 'sembolik ve politik' bir açıklama mı yoksa tarihi ve umut vadeden bir kazanım mı olduğu, önümüzdeki COP toplantılarında netlik kazanması beklenmektedir.

COVID-19 pandemisinin ilk patlak verdiği günden itibaren, DSÖ’nün pandemi yönetimine liderlik ettiği ve ülkelerin DSÖ’nün tüm tavsiyelerine sıkı bir şekilde bağlı kaldığı görülürken (Bütün Aydın ve Aydın, 2022), Sözleşme Taraflarının iklim değişikliğine yönelik sağlık yanıtı eylemlerinde aynı bağlılığı sergileyemedikleri gözlemlenmektedir. Ayrıca, DSÖ’nün yalnızca COP toplantılarının sağlık etkinlikleri programı hazırlamanın ötesinde; uluslararası dayanışma sağlayarak adil, güçlü ve uygulanabilir karar metinleri hazırlanmasına liderlik etmesi, "sağlık" konusunun COP toplantılarının ana müzakere gündemine dahil edilmesi ve ülkelerin sağlık

NDC'lerini artırması gibi kilit roller üstlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, DSÖ ve diğer BM kuruluşlarının mevcut ve planlanan çalışmalarının yeterli etki gücüne sahip olması mümkün olmayacaktır. Paris Anlaşması'nın hedeflerine ulaşılabilir kılmak için sağlık sektörünün yanıtının güçlendirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir. Bu noktada, devletler, devlet dışı aktörler ve tüm tarafların üzerine önemli görevler ve sorumluluklar düşmektedir.

IPCC'nin 1990'dan bu yana iklim değişikliğinin insan sağlığı üzerindeki etkilerine ilişkin yaptığı uyarılara rağmen, UNFCCC'nin iklim değişikliği ve sağlık konusunda güçlü hazırlık ve yanıt politikaları geliştirme, uygulama ve değerlendirme konusunda zayıf kaldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, UNFCCC'nin daha etkili bir mekanizma oluşturmaya veya mevcut yapının güçlendirilmesine duyulan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, sağlık, iklim eyleminin hızlandırılmasında ve farklı çıkarların uzlaştırılmasında kilit rol oynayan en önemli sektörlerden biridir. Sağlık, konumu itibarıyla COP27, COP28 ve COP29'un uzlaşmaya varılamayan birçok gündeminin ötesinde ve üzerinde bir fikir birliği sağlama potansiyeline sahiptir. Gelecek COP toplantılarında sağlığın, hem ana müzakere konusu hem de tematik bir gün olarak devam etmesi, küresel sağlık için tarihi bir kazanım olacaktır.

COP27, COP28 ve COP29'da, erişilebilir, iklim krizine karşı etkili ve tüm faydalanıcıların ihtiyaçlarını karşılayan sağlık sistemlerine duyulan gereklilik konusunda ortak bir görüş birliği sağlanmış olsa da, bunun tam olarak ne anlama geldiği ve nasıl hayata geçirilmesi gerektiği konusunda bilgi, rehberlik, politika, yönetim ve finansal boşlukların ivedilikle doldurulması önerilmektedir. Ayrıca, sağlığın iklim müzakerelerinde göz ardı edilmemeli ve iklim değişikliğiyle mücadelede başarının yalnızca emisyon azaltımıyla değil, aynı zamanda insanların yaşam kalitesindeki somut iyileşmelerle de ölçülmelidir. Sağlık eşitsizliklerini azaltmak ve adil bir geleceği inşa etmek için, küresel düzeyde güçlü bir iş birliği ve liderlik oluşturulmalı, tüm paydaşların ortak çabalarıyla sürdürülebilir çözümler geliştirilmelidir. Ayrıca, UNFCCC taraflarının iklim sağlığı eylemlerinde retoriğin ötesine geçerek somut ve etkili politikalar geliştirmeleri gerekmektedir.

Çatışma Beyanı: Herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.

Destek: Bu araştırmada herhangi biri kurumdan destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Blom, I. M, Beagley, J. & Quintana, A. V. (2022). The COP26 Health Commitments: A Springboard Towards Environmentally Sustainable And Climate-Resilient Health Care Systems?. The Journal of Climate Change and Health, 6(2022), 1-7.
- Büdü Aydın, E. & Aydın, A. (2022). Dünya Sağlık Örgütü'nün Covid-19 Pandemisi Başlangıç Döneminde Geliştirdiği Söylemlerin Eleştirel Bir Analizi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24(2), 521-537.
- COP27. (2022). The Sharm El-Sheikh Climate Implementation Summit. <https://cop27.eg/#/>, Erişim Tarihi: 4.12.2022.
- COP28. (2024). "COP28 Official web page". <https://www.cop28.com/en/>, Erişim tarihi: 12.01.2024.
- COP29. (2024). Baku Initiative on Human Development for Climate Resilience, <https://cop29.az/en/pages/baku-initiative-on-human-development-for-climate-resilience-concept>, Erişim tarihi: 2.12.2024.
- GCHA. (2022). COP27 Health Community Recommendations. https://www.isde.it/wp-content/uploads/2022/10/COP27-Health-Community-Policy-Recommendations_v16-October-1-1.pdf, Erişim tarihi: 4.12.2022.

- GCHA. (2022). NDC Scorecards. <https://climateandhealthalliance.org/initiatives/healthy-ndcs/ndc-scorecards/>, Erişim tarihi: 4.12.2022.
- Global Citizen. (2022). 13 Climate Experts and World Leaders Respond to IPCC Code Red Report. Defend The Planet. <https://www.globalcitizen.org/en/content/un-ipcc-climate-report-code-red-experts-quotes/>, Erişim tarihi: 4.12.2022.
- IPCC. (2022A). Sixth Assessment Report, Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-ii/>, Erişim tarihi: 4.12.2022.
- IPCC. (2022b). Climate Change 2022: Impacts, adaptation and vulnerability. Working Group II contribution to the IPCC Sixth Assessment Report. <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg2/>, Erişim tarihi: 6.12.2022.
- Irmak, Y. & Mersinlioğlu Serin, G. (2023). İklim Değişikliği ile Mücadelede Önemli Bir Katalizör: Sağlık Faktörü. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 14(38), 739-751. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1136570>
- Moosmann, L., Siemons, A., Fallasch, F., Schneider, L., Urrutia, C., Wissner, N. & Oppelt, D. (2021). The COP26 Climate Change Conference Status of Climate Negotiations and Issues at Stake. European Parliament. 1-114.
- Schneider, S.H., Rosecranz, A., Mastrandrea, M. & Kuntz-Duriseti, K. (2009). Climate Change Science and Policy, Washington. Island Press. https://stephenschneider.stanford.edu/Books/CCSAP/CCSAP_book.html#topofpage, Erişim tarihi: 6.12.2022.
- Smeeth, L. & Haines, A. (2023). COP 28: Ambitious Climate Action is Needed to Protect Health. British Medical Journal 383, 2938. <http://dx.doi.org/10.1136/bmj.p2938>, Erişim tarihi: 23.12.2023.
- The Lancet. (2023). Health Day at COP28: A Hard-Won (partial) Gain. The Lancet Editorial, 402, 2167.
- Tennison, I, Roschnik, S, Ashby, B, Boyd, R, Hamilton, L, Oreszczyn, T, Owen, A, Romanello, M. and Eckelman, J. (2021). "Health Care's Response to Climate Change: A Carbon Footprint Assessment of the NHS in England". The Lancet. Planetary Health, 5(2), e84–e92.
- UNCTAD (2021). Fifteenth Session of The United Nations Conference on Trade And Development. World Leaders Summit - Dialogue I, Global Vulnerabilities - Call from a Vulnerable Place. https://unctad.org/system/files/non-official-document/u15-wls-d1_stat02_Tedros-Adhanom-Ghebreyesus_en.pdf, Erişim tarihi: 9.12.2022.
- UNFCCC. (2022). Decision -/CP.27, Sharm El-Sheikh Implementation Plan. COP27_AUV_2 (unfccc.int), 1-10. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cop27_auv_2_cover%20decision.pdf, Erişim tarihi: 12.12.2022.
- UNFCCC. (2022). The Paris Agreement. What is the Paris Agreement?. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement>, Erişim tarihi: 9.12.2022.
- UNFCCC. (2023). COP27 Reaches Breakthrough Agreement on New Loss and Damage Fund for Vulnerable Countries. <https://unfccc.int/news/cop27-reaches-breakthrough-agreement-on-new-loss-and-damage-fund-for-vulnerable-countries>, Erişim tarihi: 12.03.2023.
- UNFCCC. (2025). NDC Synthesis Report. <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/nationally-determined-contributions-ndcs/2024-ndc-synthesis-report>, Erişim tarihi: 27.04.2025.
- WHO. (2021). COP26 Health programme. <https://cdn.who.int/media/docs/default-source/climate-change/cop26-health-programme.pdf>, Erişim tarihi: 12.12.2022.
- WHO. (2021). Countries commit to develop climate-smart health care at COP26 UN climate conference. <https://www.who.int/news/item/09-11-2021-countries-commit-to-develop-climate-smart-health-care-at-cop26-un-climate-conference>, Erişim tarihi: 14.12.2022.

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 11 Sayı/Issue : 1 Yıl/Year : 2025 ISSN -2149-6161

- WHO. (2021a). The Health Argument for Climate Action. <https://www.preventionweb.net/publication/cop26-special-report-climate-change-and-health>, Erişim tarihi: 12.12.2022.
- WHO. (2022a). Alliance for Transformative Action on Climate and Health (ATACH). <https://www.who.int/initiatives/alliance-for-transformative-action-on-climate-and-health>, Erişim tarihi: 18.12.2022.
- WHO. (2022b). COP27 Health Pavilion. <https://www.who.int/news-room/events/detail/2022/11/06/default-calendar/cop27-health-pavilion>, Erişim tarihi: 17.12.2022.
- WHO. (2022c). WHO Policy Brief. UNFCCC COP27. https://cdn.who.int/media/docs/default-source/climate-change/who-unfccc-cop27-loss-and-damage.pdf?sfvrsn=b8a652a0_3&download=true, Erişim tarihi: 18.12.2022.
- WHO. (2022d). Initiative on Climate Action and Nutrition. <https://www.gainhealth.org/sites/default/files/publications/documents/Initiative-on-climate-action-and-nutrition-I-CAN.pdf>, Erişim tarihi: 13.12.2022.
- WHO. (2024a). Funders, Partners Endorse New Guiding Principles for Financing Climate and Health Solutions to Protect Health. <https://www.who.int/news/item/02-12-2023-41-funders--partners-endorse-new-guiding-principles-for-financing-climate-and-health-solutions-to-protect-health>, Erişim tarihi: 23.02.2024.
- WHO. (2024b). COP29 special report on climate change and health: Health is the argument for climate action. https://cdn.who.int/media/docs/default-source/environment-climate-change-and-health/cop29-report_summary.pdf?sfvrsn=2556cbaf_7, Erişim tarihi: 2.12.2024.
- WMO. (2024). Health at COP28. <https://climahealth.info/cop28-hub/>, Erişim tarihi: 22.02.2024.
- Wyns, A. (2022). COP27 Establishes Loss and Damage Fund to Respond to Human Cost of Climate Change. Lancet Planet Health Newsdesk, 7, 1-2. (thelancet.com). <https://unfccc.int/process-and-meetings/the-paris-agreement/the-paris-agreement> Health, Erişim tarihi: 23.12.2023.